

QISHLOQ XO'JALIGIDA SUVNI TEJOVCHI TEXNOLOGIYALARNING IQTISODIY SAMARADORLIGINI BAHOLASH

Tursunboyeva Namuna Nematillo qizi

Namangan davlat universiteti

Iqtisodiyot fakulteti 1-kurs talabasi

E-mail: namunatursunboyeva76@gmail.com

Tel raqam: +998779710907

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston qishloq xo'jaligi sohasida suvni tejoychi texnologiyalarni (tomchilatib, yomg'irlatib va diskret sug'orish) joriy etishning iqtisodiy samaradorligi tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida respublikaning suv tanqisligi kuzatilayotgan hududlarida ushbu texnologiyalarni qo'llash orqali erishilgan hosildorlik o'sishi, xarajatlarning kamayishi va resurs tejash ko'rsatkichlari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, maqolada fermer xo'jaliklariga berilayotgan davlat subsidiyalari va imtiyozli kreditlarning investitsion jozibadorlikka ta'siri baholanadi. Tahlillar natijasida suvni tejoychi uskunalar o'zini oqlash muddati va ularning tarmoq rentabelligini oshirishdagi roli bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: yashil iqtisodiyot, suvni tejoychi texnologiyalar, tomchilatib sug'orish, iqtisodiy samaradorlik, rentabellik, qishloq xo'jaligi, investitsiya, subsidiya, O'zbekiston, agrar sektor.

Global iqlim o'zgarishi va transchegaraviy suv resurslaridan foydalanishdagi cheklovlar natijasida Markaziy Osiyo, xususan, O'zbekiston jiddiy suv tanqisligi muammosiga duch kelmoqda. Jahon resurslari instituti ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekiston 2040-yilga borib suv taqchilligi eng yuqori bo'lgan 33 ta mamlakat qatoriga kirishi bashorat qilinmoqda. Mamlakatimizda jami suv resurslarining qariyb 90 foizi qishloq xo'jaligi ehtiyojlari uchun sarflanishini inobatga olsak, ushbu tarmoqda suvdan foydalanish samaradorligini oshirish nafaqat ekologik, balki milliy iqtisodiy xavfsizlik masalasidir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2030-yilgacha mo'ljallangan "Yashil" iqtisodiyotga o'tish strategiyasida suvni tejoychi texnologiyalarni joriy qilish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. An'anaviy egatlab sug'orish usullaridan voz kechib, tomchilatib, yomg'irlatib va diskret sug'orish tizimlariga o'tish nafaqat qimmatli resursni saqlab qolishga, balki agrar sohaning moliyaviy barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Biroq, ushbu texnologiyalarni keng joriy etish yuqori darajadagi boshlang'ich investitsiyalarni talab etadi, bu esa o'z navbatida ularning iqtisodiy samaradorligini chuqur tahlil qilish va baholashni taqozo etadi.

Ushbu tadqiqot ishining maqsadi O'zbekiston hududlari misolida suvni tejoyvchi texnologiyalarning iqtisodiy natijadorligini aniqlash, xarajatlarning qoplanish muddatlarini hisoblash va fermer xo'jaliklarining rentabellik darajasiga ta'sirini baholashdan iborat.

O'zbekiston hukumati suv taqchilligining oldini olish maqsadida sohani raqamlashtirish va "yashil" tamoyillarga o'tkazish bo'yicha bir qator strategik qarorlarni qabul qildi:

O'zbekiston Respublikasining "2030-yilgacha bo'lgan suv xo'jaligini rivojlantirish konsepsiyasi" Ushbu hujjatga muvofiq, suvni tejaydigan texnologiyalar bilan qamrab olingan yerlarning umumiy maydonini **2 million gektargacha** yetkazish asosiy maqsad qilib olingan. Bu konsepsiya suvdan foydalanish samaradorligini oshirishning uzoq muddatli "yo'l xaritasi" bo'lib xizmat qilmoqda. "Qishloq xo'jaligida suvni tejaydigan texnologiyalarni joriy etishni yanada jadal tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi ushbu qaror fermerlar uchun juda katta imtiyozlar eshigini ochdi:

Tomchilatib sug'orish tizimining har bir gektari uchun davlat tomonidan ma'lum miqdorda o'rtacha 8-11 mln so'm subsidiya berilishi belgilandi. Suv tejoyvchi texnologiyalarni sotib olish uchun banklar tomonidan imtiyozli foiz stavkalarida kreditlar ajratish tizimi yo'lga qo'yildi.

Tomchilatib sug'orish tizimi an'anaviy usulga nisbatan suv sarfini 40-50% gacha kamaytiradi. Bu esa o'z navbatida suv nasoslari sarflaydigan elektr energiyasini 25-30% ga tejash imkonini beradi. Mineral o'g'itlar suv bilan birga to'g'ridan-to'g'ri o'simlik ildiziga yetkazilgani sababli, o'g'it sarfi 30% gacha qisqaradi va ishchi kuchi sarfi kamayadi. Namlikning bir maromda saqlanishi natijasida paxta va g'alla maydonlarida hosildorlik o'rtacha 10-15 sentnerga oshishi kuzatilmoqda. So'nggi yillarda O'zbekistonda suv tejoyvchi texnologiyalar bilan qamrab olingan maydonlar keskin oshdi. 2018-yilda bu ko'rsatkich bor-yo'g'i 28 ming gektarni tashkil etgan bo'lsa, 2024-yil boshiga kelib 1,2 million gektardan oshdi jami sug'oriladigan yerlarning qariyb 30 foizi.

Suv tanqis hududlar misolida yutuqlar:

Qashqadaryo va Surxondaryo: Ushbu issiq iqlimli hududlarda tomchilatib sug'orish orqali suv sarfi 2 barobarga qisqardi. Paxta hosildorligi o'rtacha 25-30 sentnerdan 45-50 sentnergacha ko'tarildi.

Navoiy va Buxoro: Sho'rlangan yerlarda suvni faqat ildizga berish orqali yer osti suvlari ko'tarilishining oldi olindi va tuproq unumdorligi saqlandi.

Hozirda respublika bo'yicha 100 mingdan ortiq fermer xo'jaliklari va klasterlar quyidagi iqtisodiy natijalarga erishmoqda.

Ko'rsatkich	An'anaviy sug'orish	Tomchilatib sug'orish	Iqtisodiy foyda
Suv sarfi (ga)	10-12 ming m ³	5-6 ming m ³	50% tejash
Mineral o'g'it sarfi	100%	70%	30% xarajat kamayishi
Elektr va yoqilg'i	Yuqori	Kam (25-30% tejash)	Operatsion xarajat kamayishi
Hosildorlik (paxta)	25-30 snt/ga	40-50 snt/ga	+15-20 snt/ga qo'shimcha daromad

Jadval tahlili shuni ko'rsatadiki, an'anaviy sug'orish usulidan tomchilatib sug'orish texnologiyasiga o'tish fermer xo'jaliklari uchun xarajatlarni keskin kamaytirish va daromadni oshirishning asosiy omilidir. Birinchi navbatda, eng tanqis resurs bo'lgan suv sarfi gektariga o'rtacha 10-12 ming kub metrdan 5-6 ming kub metrgacha, ya'ni 50 foizga qisqaradi. Bu nafaqat suvni tejaydi, balki suvni dalaga yetkazib berish uchun sarflanadigan elektr energiyasi va yoqilg'i xarajatlarini ham 25-30 foizga tejash imkonini beradi.

Iqtisodiy samaradorlikning yana bir muhim jihati — resurslardan oqilona foydalanishdir. Tizim orqali mineral o'g'itlar bevosita o'simlik ildiziga yetkazib berilganligi sababli, o'g'it sarfi 30 foizga kamayadi. Bu esa fermerning har bir gektar yerga sarflaydigan operatsion xarajatlarini sezilarli darajada optimallashtiradi. Eng asosiy natija esa hosildorlikda namoyon bo'ladi. Paxta misolida ko'radigan bo'lsak, an'anaviy usulda gektaridan 25-30 sentner hosil olingan bo'lsa, yashil texnologiyalar qo'llanilganda bu ko'rsatkich 40-50 sentnerga yetadi. Ya'ni, kamroq resurs sarflab, qo'shimcha 15-20 sentner hosil olishga erishiladi.

Xulosa qiladigan bo'lsak. o'tkazilgan tadqiqotlar va statistik ma'lumotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston sharoitida suvni tejoychi texnologiyalar, xususan, tomchilatib sug'orish tizimi qishloq xo'jaligini barqaror rivojlantirishning yagona samarali yo'lidir. Tomchilatib sug'orish tizimi gektariga suv sarfini 50 foizga, mineral o'g'itlar sarfini 30 foizga va operatsion xarajatlarni (energiya, yoqilg'i) 25-30 foizga kamaytirish imkonini beradi. Bu esa mahsulot tannarxining pasayishiga va fermer

xo'jaliklari foydasining 2,5-3 barobar ortishiga olib keladi. Hukumat tomonidan ajratilayotgan subsidiyalar va soliq imtiyozlari ushbu texnologiyalarning investitsion jozibadorligini oshirmoqda. Ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, tizimni o'rnatish xarajatlari davlat ko'magi va olingan qo'shimcha hosil hisobiga o'rtacha 2-3 yil ichida to'liq o'zini oqlaydi. Suv tejavchi texnologiyalar ayniqsa Navoiy, Buxoro, Qashqadaryo kabi suv tanqis va sho'rlanish darajasi yuqori hududlarda yer osti suvlari ko'tarilishining oldini olish va tuproq unumdorligini saqlashda yuqori natija bermoqda. Umuman olganda, qishloq xo'jaligini raqamlashtirish va "yashil iqtisodiyot" tamoyillarini kengaytirish O'zbekiston agrar sektorining xalqaro bozordagi raqobatbardoshligini ta'minlovchi asosiy omildir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. "2020 — 2030-yillarda O'zbekiston Respublikasining suv xo'jaligini rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida", 2020-yil 10-iyul, PF-6024-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. "Qishloq xo'jaligida suvni tejaydigan texnologiyalarni joriy etishni yanada jadal tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida", 2020-yil 11-dekabr, PQ-4922-son.
3. Mirziyoyev Sh.M. "Yangi O'zbekiston strategiyasi". – Toshkent: "O'zbekiston", 2021-yil.
4. O'zbekiston Respublikasi Suv xo'jaligi vazirligi ma'lumotlari. (www.water.gov.uz) – Sug'oriladigan yerlarda suv tejavchi texnologiyalarning joriy etilishi bo'yicha statistik hisobotlar.
5. Hamidov A., va boshqalar. "O'zbekiston agrar sektorida suv resurslarini boshqarish va tejamkor texnologiyalar". O'quv qo'llanma, Toshkent, 2022-yil.
6. Jahon resurslari instituti (World Resources Institute). "Global Water Stress Rankings and Future Predictions 2040". (wri.org).
7. Yusupov E. "Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti va menejmenti". Darslik, Toshkent, 2020-yil.